

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

THE DIAGNOSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE ARTISTIC POTENTIAL OF PRESCHOOL TEACHERS

У статті розглянуто проблему діагностики художнього потенціалу майбутніх вихователів. Розглянуто зміст понять «художній потенціал», «художній потенціал майбутніх вихователів». Визначено поняття художнього потенціалу майбутніх вихователів як багатоаспектного явища, що виражається в особливому, художньому ставленні до світу, потребі у самовираженні, у професійно-творчій самореалізації, перетворенні особистісних вражень у художніх образах, що характеризується єдністю емоційної, когнітивної та креативної сфер особистості. Описано компоненти (мотиваційний, когнітивний, діяльно-творчий, оцінно-рефлексивний), критерії, показники, рівні розвитку досліджуваного явища. Обґрунтовано необхідність використання поряд з тестовими завданнями, творчих завдань: зображення з натури; по пам'яті, які дають змогу зробити висновок про розвиток художньо-творчих умінь і навичок (володіння графічними та живописними техніками, уміння спостерігати і передавати характерні пропорції, колір у малюнку); виявити наявність інтересу до художньої діяльності, визначити рівень творчої уяви; здатність до вираження свого емоційного стану. Запропоновано діагностичну методику, у складі якої: тестові завдання, бесіди, спостереження за художньо-творчою діяльністю студентів, творчі вправи, художньо-творчі проекти, аналіз продуктів творчої діяльності. Подано результати констатувального експерименту з визначення художнього потенціалу майбутніх вихователів, проведеного серед студентів бакалаврату факультету дошкільної педагогіки і психології. Зроблено висновок, що у майбутніх вихователів подальшого розвитку потребують: художнє сприйняття, художньо-творча уява, креативне й критичне мислення; потреба у самовираженні у власній творчій діяльності; самоактуалізація; самовдосконалення у художній діяльності.

Ключові слова: художність, художній потенціал, художній потенціал майбутніх вихователів, діагностувальна методика.

The article deals with the scientific problem of diagnosing the artistic potential of future educators. The contents of the concepts "artistic potential", "artistic potential of future educators" are considered. The author suggested the following definition of the concept of artistic potential of future educators: it is a complex phenomenon, which is expressed in the artistic attitude to the world, the need for self-expression, in the professional-creative self-realization, in the transformation of personal impressions into artistic images. Artistic potential is characterized by the unity of emotional, cognitive and creative spheres of personality. The article describes the components of artistic potential: motivational, cognitive, activity-creative, evaluative-reflexive; criteria, levels of development of the phenomenon under study. The article substantiates the need to use, along with test tasks, creative tasks, namely: images from nature; by memory, which allow to make a conclusion about the development of artistic and creative skills (possession of graphic and painting techniques, the ability to observe and transmit characteristic proportions, color in the drawing); identify the interest in artistic activity, determine the level of creative imagination; ability to express their emotional state. The author proposes a diagnostic technique, which consists of test tasks, discussions, observations on students' artistic and creative activity, creative exercises, artistic and creative projects, analysis of products of creative activity. The article presents the results of a statement experiment conducted among the students of the bachelor's degree – future tutors. The conclusion is that it is necessary to develop the following qualities in future tutors: artistic perception, artistic and creative imagination; creative and critical thinking; the need for self-expression in one's own creative activity; self-actualization; self-improvement in artistic activity.

Key words: art, artistic potential, artistic potential of future educators, diagnostic technique.

УДК 378:37
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-2-14>

Івершинь А.Г.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методики
дошкільної освіти
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасна концепція розвитку суспільства заснована на розумінні цінності творчої особистості як основоположного капіталу для майбутнього процвітання держави. Творчість визнається невід'ємною характеристикою людини. Так, у Законі України «Про освіту» метою освітнього процесу визначено всебічний розвиток людини, її талантів; збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу. За таких умов проблема актуалізації творчого, зокрема, художнього потенціалу особистості набуває особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Становлення майбутніх вихователів як фахівців дошкільної освіти неможливо уявити поза худож-

нім аспектом професійної освіти, адже вже з першої ланки освіти ставляться завдання художнього, естетичного, творчого розвитку дітей. Педагогу на цьому етапі необхідно ввести дитину у світ культури через специфічне образне пізнання нею різних видів мистецтва, навчити переживати почуття захоплення, радості, творчого піднесення від спілкування з прекрасним; сформувати перцептивну культуру, що є основою становлення художньо-творчих здібностей у період дошкільля. Завданням вихователя також є організація образотворчої діяльності, що надає дитині можливість встановлювати комунікацію із соціумом мовою мистецтва; допомогти змодельювати свою «картину світу», навчити передавати особисті враження за допомогою різних зображувальних матеріалів [6]. Успіх

цієї багатогранної діяльності залежить від рівня розвитку художнього потенціалу вихователів.

Особливого значення в цьому контексті набувають наукові праці, присвячені дослідженню різних аспектів професійної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти: Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, К. Волинець, Л. Галаманжук, Н. Голоти, І. Дичківської, Л. Друбецької, О. Ємчик, Л. Зданевич, Л. Кідіної, Н. Ковалевської, Н. Кічук, С. Нечай, Н. Лисенко, О. Листопада, Т. Поніманської, Г. Сухорукової, Г. Шевченко, А. Янцур та ін.

Аналіз літературних джерел дає змогу стверджувати, що однією з умов професійно-педагогічної діяльності вихователів визначається розвиток творчого потенціалу педагога. Однак розвиток художнього потенціалу вихователя закладу дошкільної освіти в освітньому процесі вишу залишається не досить вивченим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вважаємо, що за традиційного підходу до викладання мистецьких дисциплін основна увага приділяється розвитку спеціальних образотворчих умінь і навичок студентів; педагог практично не може керувати розвитком здібностей більш високого порядку (естетичною позицією особистості), впливати на особистісний розвиток студентів. Але образотворчі уміння самі по собі художньо-творчої специфіки не несуть, і набувають її, лише стаючи підлеглим моментом інших якостей (уяви, емоційності, чутливості, естетичної позиції особистості). Тому треба орієнтувати виховний процес на розвиток особистісних якостей студентів, приділяти увагу розвитку творчого потенціалу майбутніх вихователів тощо.

Мета статті – визначити сутність художнього потенціалу майбутніх вихователів, описати діагностичну методику виявлення його рівня розвитку у майбутніх вихователів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дав нам змогу виділити різні підходи до визначення поняття «художній потенціал».

Художній потенціал особистості визначається психологами (М. Бахтін, Л. Виготський, Л. Ермолаєва-Томина, Б. Мейлах, А. Мелік-Пашаєв, С. Раппопорт) як: творчий процес відображення глибинної сфери психічних процесів особистості, основа її когнітивних процесів – сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, уяви; художньо-естетичного ставлення; як художні потреби особистості, спосіб їх задоволення (М. Каган); інтегративний процес духовних (інтелектуальних, емоційних, вольових) і практичних можливостей особистості в процесі творчого перетворення навколишньої дійсності (Л. Виготський, Я. Пономарьов, П. Якобсон та ін.).

Художній потенціал особистості розглядається вченими в контексті поняття «художність», яка є

«формою образного осягнення та освоєння світу, ступенем реалізації естетичних цінностей і краси, визначається певними якостями, що дає змогу штучно створений об'єкт сприймати як витвір мистецтва» (І. Лісаковський) [3, с. 197].

«Художність» – результат глибокого осмислення й духовної переробки безпосередніх життєвих сприймань і вражень, передача внутрішнього сенсу явищ дійсності у разі відтворення їх чуттєвої форми [3]. Категорія художнього зумовлює націленість особистості на творчість, на відображення в образній формі думок і почуттів. М. Каган зауважує з цього приводу, що художня активність особистості може виявлятися у художньо-творчій діяльності, а також у «споживанні» творів мистецтва [1].

«Художність» також визначається як потреба виразити свої переживання, внутрішній світ у художніх образах. Під час створення художнього образу відбувається самопізнання особистістю своїх індивідуальних можливостей, суб'єктивних якостей. Це сприяє розвитку творчих здібностей особистості, її креативності (сприйнятливості, спостережливості, чутливості, емоційної спрямованості, внутрішньої мотивації) [1].

«Художність» передбачає наявність такої здатності, як естетичне ставлення до дійсності. Художньо-естетичне ставлення до дійсності охоплює такі характеристики особистості: чуттєву (яскраво виражену емоційність, переживання, різноманітність і багатство почуттів) і раціональну (естетично розвинений розум, сукупність поглядів, переконань, ідеалів, тобто світогляд особистості).

Чуттєва сторона естетичного ставлення до дійсності забезпечує можливість пізнавати гармонію світу, виділяти те, що може стати в нагоді для творчості, використовувати засоби мистецтва, визначити форму твору. Раціональна частина естетичного ставлення до дійсності виражається в спрямованості думок художника, його творчого методу, мети творчості, особливостей сприйняття світу, що знаходить відображення у змісті твору, його темі, ідеї, сюжеті, композиційній побудові.

В. Кузін визначає естетичне ставлення як емоційне ставлення (особливо розвинені естетичні почуття) до сприйманого і зображуваного явища [4], Б. Додонов відзначає «емоційну спрямованість» особистості; А. Мелік-Пашаєв, З. Новлянська пропонують термін «естетична позиція» як рушійної сили творчого процесу, що зумовлює відбір життєвих вражень, яка виявляється як найбільш цінне емоційне переживання або стан особистості [4].

Таким чином, художній потенціал особистості являє собою складний феномен, ресурс особистості, що виражається в когнітивних, особистісних і творчих проявах людини, що сприяє становленню творчості. Розуміння його сутності в психологічній науці розкривається через аналіз процесу худож-

ньої творчості, за допомогою якого особистість реалізує свій художній потенціал.

У рамках цього дослідження художній потенціал майбутніх вихователів розуміється як багатоаспектне явище, що виражається в особливому ставленні до світу, потребі у самовираженні, у професійно-творчій самореалізації, перетворенні особистісних вражень у художніх образах та характеризується єдністю емоційної, когнітивної та креативної сфер особистості.

Аналіз і узагальнення теоретичних досліджень, присвячених вивченню різних аспектів проблеми художнього потенціалу особистості (А. Адлер, Л. Виготський, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Каган, А. Мелік-Пашаєв, Я. Пономарьов та ін.), дали нам змогу виокремити особливості особистості, яка володіє розвиненим художнім потенціалом: естетичне ставлення до дійсності; прагнення зберегти і виразити свої почуття в художньому образі; емоційна вразливість під час сприйняття світу; особливості зорового сприйняття; розвинена образна і емоційна пам'ять; творче мислення; креативність; творча уява; емпатія, пізнавально-творчі інтереси, що зумовлюють творчу активність особистості; потреба в самовираженні [1].

Сутнісні характеристики художнього потенціалу та взаємозв'язок з художньою діяльністю, а також художніми здібностями дають нам змогу виділити такі критерії й показники художнього потенціалу майбутніх вихователів.

Мотиваційний критерій відображає особистісне ставлення до діяльності, виражене в цільових установках, інтересах, мотивах, а саме: розвиток інтересу до художньої діяльності, до вивчення методик викладання образотворчого мистецтва; до організації пошукової діяльності в галузі художньо-естетичного виховання у ЗДО; потреби у художній творчості; прагнення до придбання загальних і спеціально-художніх знань, умінь і навичок.

Когнітивний критерій художнього потенціалу передбачає наявність теоретичних знань з різних галузей мистецтва і гуманітарних наук. Включає знання мистецтвознавчого змісту, вміння і навички організації творчої діяльності, знання інтегрованого характеру, що сприяють вирішенню художньо-образних завдань. Передбачає наявність таких психологічних компонентів, як розвинене художнє сприйняття, уява, емоційність, фантазія; способи розумових дій (образне мислення, креативність).

Діяльнісно-творчий критерій художнього потенціалу майбутніх вихователів відображає здатність до створення художнього твору (продукту, виробу); вміння і навички в художньо-практичній діяльності, спрямовані на самовираження в певному виді художньої діяльності; визначення на основі власного досвіду оптимальних методів і прийомів роботи; здатність організувати освітньо-разви-

вальне середовище для образотворчої діяльності в закладі дошкільної освіти.

Оцінно-рефлексивний критерій художнього потенціалу майбутніх вихователів включає внутрішні процеси осмислення й аналізу; самоаналіз і самооцінку власної творчої діяльності, прагнення до самовдосконалення; здатність до аналізу образотворчої діяльності дошкільників, визначення власного шляху в інноваційних художніх методиках.

За виокремленими критеріями й показниками було охарактеризовано рівні розвитку художнього потенціалу майбутніх вихователів. Так, для високого рівня характерне емоційно-ціннісне ставлення до діяльності, яке визначається в цільових установках, потребах, мотивах. У студентів виявляється інтерес до художньої діяльності, потреба в самовираженні і придбанні мистецького досвіду, розвинуте прагнення до придбання загальних і спеціально-художніх знань, умінь і навичок. Для студентів характерна особлива вразливість; розвинене художнє сприйняття й художнє мислення, почуття краси (гармонії, ритму, форми, кольору), розвинена інтуїція; орієнтація на духовні та загальнолюдські цінності, схильність до рефлексії. Художньо-творчий процес характеризується активністю, ініціативою під час вирішення образотворчих завдань; оригінальною творчою уявою; потребою у самовдосконаленні.

У розробленій нами діагностичній методиці використовувалися загальнонаукові, міждисциплінарні та наукові методи дослідження: діагностичні (тестування, метод експертних оцінок, узагальнення незалежних характеристик); методи спостереження (за художньо-творчою діяльністю студентів, вправами творчого характеру); практичні (аналіз результатів творчої діяльності, аналіз виконання студентами розробки й реалізації художньо-творчого проєкту); експериментальні методи, методи статистичної обробки експериментальних даних.

Діагностика розвитку художнього потенціалу особистості має свої особливості, на яких необхідно зупинитися докладніше. Одним із завдань було виявлення художності, якості особистості, що передбачає створення художнього образу: в ньому автор виявляється як творець, розкриває свій внутрішній світ, суб'єктивні якості неповторної особистості. Цей багатогранний процес не можна описати тільки за допомогою тестів. Отже, діагностика не має обмежуватися тестовими методиками. Ми згодні з твердженням Дж. Равена, що «традиційні тести досягнень не можуть належним чином оцінити результати...» [5, с. 25]. До нових діагностичних методик Дж. Равен відносить техніку описових висновків, подієво-поведінкове інтерв'ю, процедуру виявлення ціннісних очікувань. Вони відповідають цілій низці принципово інших вимог: є чутливими до особливостей особистісного досвіду (компетентнос-

тей), враховують індивідуальні особливості, інтереси і цінності, фіксують динаміку розвитку індивідуальних здібностей [5].

Тому поряд з тестовими методиками, завданнями для діагностики художньо-творчих умінь було: зображення з натури (натюрморт); зображення по пам'яті (пейзаж у будь-якій техніці: аплікація, графіка, живопис). Виконання студентами цих завдань дає змогу зробити висновок про розвиток художньо-творчих умінь і навичок (володіння графічними та живописними техніками, уміння спостерігати і передавати характерні пропорції, колір у малюнку); виявити наявність інтересу до художньої діяльності; рівень творчої уяви; здатність до вираження свого емоційного стану.

Дослідження проводилося на факультеті дошкільної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського» серед

студентів 2 курсу у кількості 114 осіб (62 – у контрольній групі і 52 – в експериментальній). Методика оцінки рівня художнього потенціалу враховувала основні критерії його розвитку у майбутніх вихователів (подана у таблиці 1).

Досліджувані показники залежно від їх сформованості оцінювалися за десятибальною шкалою: 0–2 бали – показник не проявляється або проявляється незначно; 3–5 балів – показник проявляється не достатньою мірою; 6–8 – показник проявляється частково; 9–10 – показник проявляється в повному обсязі.

Введення бальних оцінок дає змогу визначити як ступінь розвитку кожного критерію, так і рівень розвитку художньо-творчої діяльності студентів. Ми спиралися на інформацію про те, що найчастіше досвід діяльності формується на репродуктивному (низькому) рівні і рідше на достатньому й високому, тому доцільно встановити нерівно-

Таблиця 1

Діагностична методика розвитку художнього потенціалу майбутніх вихователів

Критерії	Показники	Методи діагностики	Максимальна кількість балів
Мотиваційний	– інтерес до художньої діяльності, – потреба в художній творчості; – художня спрямованість особистості	а) бесіда з метою оцінки поведінки і суджень студента; б) тестова методика «Діагностика рівня емпатії» (І. Юсупов); діагностика емоційної спрямованості особистості (Б. Додонов)	30 балів
Когнітивний	– уява; – оригінальність; – художнє сприйняття; – образне мислення; – креативність; теоретичні знання основ образотворчого мистецтва	а) спостерігається у процесі художньої діяльності; б) визначається тестами: тест креативності Є. Торренса «Закінчи малюнок»; художньо-графічний тест «Картина світу» (Е. Романова, О. Потьомкін); тестова методика «Візуальний інтелект»; «Діагностика емоційного інтелекту» (А. Холл); діагностика особистісної креативності (Е. Тунік)	60 балів
Діяльнісно-творчий	– потреба у самовираженні; – активність у пізнавальній діяльності; – потреба у самовдосконаленні; – практичні вміння з графічної грамоти.	а) виявляється під час підготовки творчого проєкту; б) спостерігається під час використання засобів художньої виразності; в) визначається тестами: «Самооцінка творчого потенціалу особистості»; визначається тестами: «Оцінка рівня творчого потенціалу особистості» (Н. Фетіскін)	40 балів
Оцінно-рефлексивний	– самоаналіз і самооцінка власної творчої діяльності; – прагнення до самовдосконалення; – здатність до аналізу виражальних засобів образотворчої діяльності.	а) спостерігається в художній діяльності; б) визначається тестами: «Психогіометрична самооцінка особистості» (С. Делінгер); «Діагностика самореалізації» (А. Лазукін).	30 балів

Таблиця 2

Рівні розвитку художнього потенціалу майбутніх вихователів

№	Рівні	Балі	Кількість студентів (%)	
			Експериментальна	Контрольна
1	високий	160–140	16	12
2	достатній	139–80	39	37
3	низький	79–45	42	40
4	критичний	44–10	4	-

мірність інтервалів угруповання значень (А. Киверялг) [2]. Згідно з його методикою, репродуктивний рівень визначає 25% відхилення значення від середнього за діапазоном бальних оцінок. Таким чином, оцінка з інтервалу від R (min) до $0,25 R$ (max) дає змогу констатувати репродуктивний рівень розвитку досліджуваного параметра, а про продуктивний рівень свідчать оцінки, які перевищують 75% максимально можливих. Оскільки сумарний бал, що оцінює узагальнений результат, змінюється в межах від 0 до 160, то у відповідності до викладеної вище методики рівні визначилися таким чином: від 140 до 160 балів – високий рівень, 80–139 балів – достатній; 79–45 балів – низький, 10–44 балів – критичний.

Обробка отриманих експериментальних даних здійснювалася із застосуванням методів математичної статистики (за допомогою програмного пакета «Microsoft Excel»). За результатами дослідження було отримано певні показники розвитку художнього потенціалу майбутніх вихователів у контрольній і в експериментальній групах, які відображено в таблиці 2.

Висновки і пропозиції. За результатами дослідження можемо констатувати, що у студентів виявляється інтерес до художньої діяльності, до опанування мистецьким досвідом, є прагнення до придбання художніх умінь і навичок. Але особистісні якості студентів потребують подальшого розвитку: креативність, потреба у самовираженні; самоактуалізації; самооцінка власної творчої діяльності. Студенти розуміють потребу в самовдосконаленні, але рівень активності цього процесу низький. Також відзначаємо, що художнє сприйняття виражено слабко, художньо-творчий процес характеризується репродуктивністю, фантазія обмежена, творчі роботи – в основному копії зразків з Інтернету.

Це підтверджується й цифровими значеннями. Так, 42% майбутніх вихователів в експериментальній групі і 40% у контрольній групі мають

низький рівень розвитку художнього потенціалу; 39% студентів в експериментальній групі й 37% у контрольній мають достатній рівень і тільки 16% студентів в експериментальній групі й 12% у контрольній групі перебувають на високому рівні розвитку творчого потенціалу. Це в основному студенти, які до вступу до вишу закінчували спеціалізовані навчальні заклади (музичні, художні школи, хореографічні, театральні, художні студії та гуртки й т. ін.). В експериментальній групі 4% студентів набрали від 10 до 40 балів і віднесені нами до критичного рівня. Таким чином, результати дослідження показали, що необхідна спеціальна організація процесу розвитку художнього потенціалу майбутніх вихователів; можливо, за рамками обов'язкового навчального плану.

Подальші дослідження будуть спрямовані на створення методики розвитку мистецького потенціалу майбутніх вихователів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов. Москва : Академический Проект : Культура, 2005. 304 с.
2. Киверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллинн : Валгус, 1980. 334 с.
3. Лисаковский И.Н. Художественная культура: термины, понятия, значения : словарь-справочник. Москва : РАГС, 2002. 240 с.
4. Пастухова Ю.А. Художньо-естетичне виховання студентської молоді в цілісному педагогічному процесі університету : дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2009.
5. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ. Москва : «Когито-Центр», 2001. 142 с.
6. Сухорукова Г.В. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2013. 376 с.
7. Фетискин Н.П. и др. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : ИИП, 2009. 216 с.